

АСИМ ПЕЦО
(Београд)

НЕКОЛИКО ПОТВРДА ЗА ПРОМЈЕНУ СОНАНТА -Љ У ВОКАЛ -О

У раду се указује на неке примјере гдје према сонанту -љ у стандардном језику имамо, у неким говорима штокавског дијалекта, вокал -о. То су примјери: *йедо, шуйо, босиок, йонедоник, зайшока, йошиока, раздеока, йодеока...*

1. Међу гласовним промјенама чије је јављање условљено судбином полугласника у нашем језику, налази се и прелаз сонанта *л* у вокал *о*. Само док су неке промјене биле безизузетачне, дотле је прелаз *л* у *о* био вишеструко условљен. И то:

а) био је временски условљен — вршио се крајем XIV и почетком XV вијека;

б) био је теренски условљен — вршио се у централним штокавским говорима, у тзв. новоштокавштину;

в) био је позиционо условљен — јављао се на крају слога, тј. и крају ријечи¹.

Отуда ми данас имамо ову појаву заступљену, без изузетка, у облицима м.р. радног глаголског придјева: *био, радио, видео/видео...*, у облицима именица женског рода „изведених сложеним наставком -ница од основе радног глаголског придева“²: *вјежбаоница, кладио-ница, радионица...*; у осталим категоријама ријечи ова промјена може, али не мора, бити заступљена: тако, поред, *руководиоца, молиоца, сџараоца*, имамо и: *йрелца, сџрелца, зналца; неваљалца, усџалца*, као и: *одјел, йредјел, вал, ждрал, бол, глагол*; односно: *генерал, маршал, конзул, мџал, журнал, џелал, игбал, хамал*, а, могу се јавити

¹ Др Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика, Фонетика, универзитетска предавања*, Научна књига, Београд 1969, 78-79.

² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I, Увод, Фонетика, Морфологија*, Научно дело, Београд 1964, 149 и даље.

двојаки облици код придјева: *бијел–био, цијел–цио, шойао–шойал, йодао–йодал*.³

Да је ова промјена била временски условљена, има више доказа. Тако у језику Марина Држића имамо поред: *бил врати, бил дан, освојил, изгубил, йроводил* : *свиѣшао, мал* (малашан), *бао* (бал), *сионе, усioni, йаоме, свираоца, веоми*. Решетар констатује да је „правило (је) без изузетка да се у домаћим ријечима *л* мијења на *о* и на крају и у средини ријечи“⁴.

И у Дубровачком зборнику из 1520. године налазимо слично стање. Ту имамо: *као, йечао, мао, сионе, власѣгоски*, али: *усилно, обилно, обилъне, Габриелъ, Даниелъ*, иако и: *Габрио, Арисѣошѣо*⁵.

Ово су све општепознате ствари. Овдје се наводе да би се истакло оно што слиједи, тј. да би се истакли примјери у којима имамо вокал *о* мјесто сонанта *љ*.

2. Колико ми је познато, први је М. Милас, скоро прије стотину година (1903) указао на два примјера у којима према стандардном сонанту *љ* имамо вокал *о*. Први примјер је у облику придјева: *шуйо* („govori se i šupō, kao da je od šupal (= šupal)“). Други примјер је педо: „pēdo (g. pl. pēdi, dal'ina između sredn'ega prsta i palca)“⁶.

Владимир Ћоровић, у раду: *Der Dialekt von Mostar*⁷, за први Миласов примјер, *шуйо*, каже: „habe ich im Mostar nicht gehört“, а за други примјер, *йедо*, „wohl aber pēdo von pedal, was mir dann die erste Form ganz wahrscheinlich macht“.

Јован Вуковић у опису мостарског говора, оспоравајући Миласове примјере типа *vesel, debel, gnjil, pepel* додаје да је „супротно томе у придеву *шуйо* место *шуйаљ* нашао (сам) и необично претварање *љ* у *о*“⁸.

³ М. Стевановић, наведено дело, стр. 149–152.

⁴ Milan Rešetar, *Jezik Marina Držića*, Rad Jugoslov. akademije, књ. 248, стр. 151–152.

⁵ Милан Решетар, *Дубровачки зборник од год. 1520*, Српска краљевска академија, Посебна издања, књ. С, Философски и филолошки списи, књ. 24, стр. 196–197.

⁶ Matej Milas, *Današnji mostarski dijalekat*, Rad Jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti, knj. 153, Razredi Historičko-filologičko-juridički, Zagreb 1903, str. 51, 83, ту је: „pedo (g.pl. pedi, dal'ina između sredn'ega prsta i palca)“.

⁷ Vladimir Ćorović, *Der Dialekt von Mostar, Ein berichtiger Nachtrag zu der Abhandlung*; М. Милас, *Današnji mostarski dijalekat* (Rad Jugoslavenske Akademije, Bd. 153, Archiv für slavische Philologie, XXIX, 1907, стр. 502.

⁸ Јован Л. Вуковић, *Каракѣерисѣичне особине мосѣарског говора*, Гласник Југослов. професорског друштва, књ. XVII, св. 1–2, Београд 1937, Мостар и Херцеговина, стр. 92.

У свом дипломском раду о говору Подвележја⁹ ја сам указао на ове примјере. Тамо читамо: „Овдје налазимо два случаја да мјесто љ на крају ријечи имамо *о*. За мостарски говор већ су то и раније уочили Милас и Ћоровић (*шујо* и *једо*). Та два примјера су општепозната у цијелој Херцеговини (*шујо* ми је зуб¹⁰; *једо* хода). Док се *шујо* употребљава спорадички са *шујаль*, дотле *једо* има донекле издиференцирано значење. *Једо* се употребљава у преносном значењу: кад се каже за некога да је мали, обично се рекне: нема ко *једџ*; кад се мисли на нешто што је близу, каже се: немо *једџ* хода, а кад се стварно мисли на *једаль*, дужину једнога *једља*, онда се обично чува љ на крају ријечи: колики је твој *једаль*, таман је за *једаль* виши од тебе. Истина, некада ће се и ту чути *једо*, нарочито кад се нешто мјери: ево, *један једџ*; ево, *два једља*“¹⁰.

3. Проф. М. Стевановић указује на појаву *о* мј. љ у примјерима *јонџдеоник* и *бџсиока*, и то у књижевном језику. Истина, он констатује за именицу *јонџдеоник* да се „употребљава и са неизмењеним љ — *јонџдељник*“. А за *бџсиока* се констатује да није „морало бити добилено од *бџсиљка*, како на први поглед изгледа, него од *бџсиљка*, према *бџсилак*, какав је облик та реч раније имала у српскохрватском језику“¹¹.

4. У ову групу примјера, са могућим алтернативним облицима: и са -љ – *ока*, и са -љ – *љка*, и са -о – *ока*, јављају се (теоретски) још и:

зайиљак–зайиока–зайиоци–зайиљак̄;

зайиљак–зайиљка–зайиљци–зайиљак̄;

зайиок–зайиока–зайиоци–зайиок̄;

јџиљак–јџиока–јџиоци, јџиљак̄;

јџиљак–јџиљка–јџиљци–јџиљак̄;

јџиок–јџиока–јџиоци–јџиок̄ (исп. ниже);

као и:

раздјељак–раздиока–раздиоци–раздјељак̄;

раздјељак–раздјељка–раздјељци–раздјељак̄;

раздиок–раздиока–раздиоци–раздиок̄.

јџдјељак–јџдиока–јџдиоци–јџдјељак̄;

⁹ Asim Peco, *Govor Podveležja*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, књ. IV, Сарајево 1983, стр. 251. Рад је одбрањен у октобру мјесецу 1952. године у Београду, пред Комисијом коју су сачињавали проф. А. Белић, М. Стевановић и Р. Алексић.

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ М. Стевановић, *op. cit.* Имамо и презимена: *Босиљчић* и *Босиоцић*.

йодјељак-йодјељка-йодјељци-йодјељак̄а;
йодиок-йодиока-йодиоци-йодиок̄а.
одјељак-одиока-одиоци-одјељак̄а (необично),
одјељак-одјељка-одјељци-одјељак̄а,
одиок-одиока-одиоци-одиок̄а (необично).

На екавском говорном подручју могли би се јавити ови облици:
раздељак-раздеока-раздеоци-раздељак̄а,
раздељак-раздѣлка-раздѣлци-раздељак̄а,
раздеок-раздеока-раздеоци-раздеок̄а;
йоддељак-йоддеока-йоддеоци-йоддељак̄а,
йоддељак-йоддѣлка-йоддѣлци-йоддељак̄а,
йоддеок-йоддеока-йоддеоци-йоддеок̄а;
одељак-одеока-одеоци-одељак̄а,
одељак-одѣлка-одѣлци-одељак̄а,
одеок-одеока-одеоци-одеок̄а.

5. Вук има: *босиок*, *vide босиљак*. А s.v. *босиљак*, даје се и облик генитива: *босиљка*, у загради стоји „једни говоре и босиок“.¹²

У РЈАЗУ имамо: *bosilak*, *bosilka*, m. osimum basilicim, са напоменом „најпрѣје postalo bosil i bosilj, pa od toga bosilak i bosiljak“.

Код *ronèdjeljak* код Вука налазимо: *йондељак*, *недѣлка* (ист.) *vide йонедјељак*; *йонедѣлник* (*йонедѣлник*), m. (ист.) *vide йонедјељник*.

Вук има и: *йонèdeоник*, *йонедиљак*, *йонедиљник*, *йонедионик*, као и: *йонедјељак*, *дијељка*, упућује на *йонедјељник*; *йонедјељник*, m. (југозап.) *der Montag, dies lunae*, *йонèђељак*, *ђељка*, *йонèђељник*, m. *vide йонедјељник*.

Могуће је да се овдје -љ понашало као -л, али је у народним говорима то све доживјело такве трансформације да је данас тешко одредити који је облик ту био примарни.

6. За *йедаљ* Вук има и: *йѣд*, f. (pl. gen. пѣдї) *die Spanne, spithama*, cf. *педа*, *педаљ*: Од мушкијех пуно девет *йеди-*; *йеда*, f. *vide йед*: Свака рана од *йеде* јуначке; *йѣдаљ*, дља, m. *vide пед*: Седам рана од седам *йедаља-*.

У Загарачу, Црна Гора, имамо: *йѣда*, ж „размак између малага *йрсѣа* и *йалца* када су раширени, *йедаљ*“¹³ (ова дефиниција је друга-

¹² Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, у Бечу, у *шѣамѣарији јерменског нама-сѣира*, 1852, s. v.

¹³ Драго Ћупић — Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*, Српски дијалектолошки зборник, књ. XLIV, s. v.

чија од оне што је налазимо у РЈАЗУ. Тиме, s. v. *ped* стоји: „дужина од врха палца до врх средњег прста, кад се растегну“.

РЈАЗУ даје и облик номинатива: *pedao* „isto što *pedal*“, са напоменом: „Govori se u Mostaru. Milas rad jug, ak. 153, 83 (zabiležio: *pedo*, gen. pl. *pedi*; nije zabiležio gen. sing.). Onamo govore i šupo mjesto šupa!“¹⁴.

7. Код Вука је: *zaišiljak*, *zaišiljka*, упућује на потиљак; и *zaišilak*, *zaišilo* (у Грбљу) и ово упућује на потиљак, а s. v. *iošiljak* имамо за ген. синг. „-šiljka, м. *das Hinterhaupt, sinciput*“¹⁵.

Вук има: *razdjeljak*, *razdijeljka* „die Haarscheide, *diremplus*“, осталих, овдје наведених примјера, нема. У правописима савременог нашег језика налазимо само облике на -љак -љка: *iodjeljak-iodjeljka-iodjeljci-iodjeljaka*; *odjeljak-odjeljka-odjeljci-odjeljaka*, *razdjeljak*, -djeljka, мн. -ци, ген. *razdjeljaka*; односно: *odeljak, odeljka-odeljci-odeljaka*; *iodeljak-iodeljka, iodeljci-iodeljaka*; *razdeljak*, -deljka, мн. -ци, ген. мн. *razdeljaka* — за екавски стандард (Правопис из 1960). У Правопису из 1993. имамо: *iodeljak-iodeoaka-iodeoци-iodelaka* и *iodeljak-iodeljka-iodeljci-iodeljaka*; остали, овдје наведени, облици се не наводе, али овај примјер може се узети као узор. Према томе имамо у стандардном екавском: *odeljak-odeoaka* и *odeljak-odeljka, razdeljak-razdeoaka* и *razdeljak-razdeljka*. За ијек. стандард ту се наводи: *iodjeljak-iodioaka-iodioци-iodjelaka* и *iodjeljak-iodjeljka-iodjeljci-iodjeljaka*. Остали примјери ни ту се не наводе.

¹⁴ *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, s. v. *pedao*. Скок има: „*péd*, gen. *pédi* f „*dužina od vrha palca do vrha prsta mezimca, kad se rastegnu*“. „*Odatle na -l + -jo pedalj*, gen. -dlja m (Vuk, Lika, Istra) = *ped(a)o*, gen. pl. *pédi* (Mostar)“.

¹⁵ О ликовима *zaišiljak-iošiljak* ја сам опширније писао у часопису *Књижевност и језик* (бр. 2, 1996, стр. 117–120, в. о томе код мене у књизи *Из животова наших речи*, Просвета, Београд 1996, стр. 214–218). Поред различитих облика са основом -šил- РЈАЗУ констатује да Вуков превод на латински, *sinciput*, је грешком ту дат, умјесто лат. превода *occiput*; јер *sinciput* „*znači prednji dio glave, a stražnji dio glave kaže se lat. occiput*“. Поред облика са основом шил- јавиће се и облици са основом шил-, шел-. Каквих све облика од ових основа сусрећемо у народним говорима босанско-херцеговачког говорног подручја, види се из напријед наведеног мога рада.